

VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: KOREŇ A VÝHONKY. ČLÁNKY. Výber zostavila, komentár, vysvetlivky, kalendárium života a diela a doslov napísala Ivana Taranenková. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008. 600 s.

Publikácia, ktorá vyšla v rámci edície Knižnica slovenskej literatúry ako 22. zväzok, obsahuje v prvej časti spolu s románom S. H. Vajanského *Koreň a výhonky* aj výber z jeho kultúrno-politickej publicistiky (Články) a korešpondencie s rodinnými príslušníkmi i predstaviteľmi literárneho života (Z listov). Druhú časť tvorí súbor viacerých teoretických statí, úryvky z literárno-historických prác, súdobej i aktuálnej reflexie osobnosti a diela zvoleného autora (Fenoméni Vajanský), doplnený jednak komentárom explikujúcim zámer zostavovateľa, jednak vysvetlivkami ku konkrétnym textovým zložkám vydania. Nechýba ani stručný prehľad Vajanského života a aktivít, ktorý súvisí so samostatnou štúdiou od I. Taranenkovej v doslove, na konci knihy je zaradená obrazová príloha.

Predkladaný výber predstavuje ďalší pokus v sérii opakovaných návratov literárnej vedy k diferencovanej problematike Vajanského diela. S vedomím vnútornej protirečivosti tejto anabázy na škále od kontroverzných hodnotení až k afirmatívnym postojom pracuje aj I. Taranenková. Polaritné pozície odôvodňuje inherentnou zakomplexovanosťou literárnej vedy vo vzťahu k „predmetu Vajanský“ a prílišnou mierou jej súvzťažností so spoločenskými determinantmi, no zdroje identifikuje aj priamo v samotnom objekte výskumu, ktorý poskytuje „príležitosť narúšať zdanlivo nespochybniteľné a neproblematické, pritom pohodlné stereotypy odboru“ (s. 554).

S každou aktualizáciou Vajanského diela sa zároveň intenzívnejšie vynára aj otázka výberu primeraného prototextu. Týka sa to najmä románu *Koreň a výhonky* a próz druhého obdo-

bia jeho tvorby (od deväťdesiatych rokov 19. storočia do konca života), ktorú podľa I. Taranenkovej „literárna historiografia interpretovala ako regres, resp. krízu, avšak v skutočnosti ho charakterizuje logické vyústenie tendencií prítomných v jeho tvorbe a činnosti od počiatku“ (s. 491). Ten istý časový úsek však I. Kusý v úvodnej štúdii k dvojdielnemu vydaniu románu *Koreň a výhonky* z roku 1962 zachytáva ako nové obdobie „vo vývine spisovateľa Vajanského, ktoré (...) sa podstatne líši i od prác jeho nástupu, i od tých typicky vajanskovských diel, ako sú *Letiace tieň* či *Suchá ratolesť*“, pričom spomenutý román je považovaný za vrcholné dielo tohto okruhu. U J. Števéčka zisťujeme zhodné, mimoriadne vysoké hodnotenie tejto Vajanského prózy. V *Eseji o slovenskom románe* a paralelne aj v *Dejinách slovenského románu* však vedec zároveň hneď v prvom odseku konštatuje využitie iniciatívy z *Letiacich tieňov* a *Suchej ratolesti*, pričom vývinový impulz pre Vajanského vidí nie v ich umeleckej stránke, ale v relatívne otvorenej ideovej problematike.

Načrtnuté rozdiely v chápaní vnútorných premien Vajanského prózy možno interpretovať s ohľadom na prototext, ktorý sa stal východiskom jednotlivých reflexií.

Vydanie románu *Koreň a výhonky* z roku 1962 vzniklo z verzie uverejňovanej na pokračovanie v dvoch ročníkoch *Slovenských pohľadov* (1895 – 1896) a I. Kusý to vysvetľuje potrebou vyhnúť sa nekonceptnému prepracovaniu pôvodného znenia „novely“ S. H. Vajanským pod tlakom historických okolností a subjektívnych predispozícií. V prospech originálnej časopiseckej podoby prózy argumentuje tým, že vo štvrtom zväzku *Sobraných spisov* (1908) autor ku kapitolám pripája „buď ideový, buď poetický záver a najmä druhú časť diela podstatne prerobil“ – I. Kusý sa zmieňuje o nových kapitolách, motívoch a rozšírení úvahových pasáží. Keďže sa tak text románu zásadne „zromantizoval, zbanalizoval“, prvý variant zo *Slovenských pohľadov* sa mu javí výhodnejší pre zredukova-

nie sentimentálnych a démonických scén. I. Kusý tiež upozorňuje, že účinkovanie Rohovského notára v *Sobraných spisoch* má úplne odlišnú tonalitu: „Dünnagel už autorovi imponuje a hoci je ‚hrozný človek‘, predsa aj pre neho, nielen pre Dünnaglovo malomestské okolie, je ‚geniálny‘.“

Východiskom pre aktuálny čitateľský výber je pre I. Taranenkovú v prípade románu *Koreň a výhonky* dopracovaná, knižná verzia, ktorú autor pripravil v roku 1908 ako štvrtý zväzok *Sobraných diel*. Ide teda o návrat jubilejný – pri príležitosti stého výročia prvého knižného uverejnenia tejto prózy vôbec a šesťdesiateho výročia doteraz posledného vydania Maticou slovenskou v Turčianskom Svätom Martine v roku 1948. Sama zostavovateľka síce upozorňuje, že rozdielom „v literárnej historiografii nebola pozornosť venovaná (odlišnosti obchádza (...)) Andrej Mráz, pozornosť im nevenuje ani Ján Števček (...)“. V dobovej recenzii ich spomenul iba Jozef Škultéty a dopracovanie hodnotil pozitívne“ (s. 495), nerozvíja však detailný prieskum tejto problematiky. Uvádza len výhrady I. Kusého voči podobe textu v *Sobraných spisoch*, podľa ktorého je „determinovaná autorovou subjektívnou (vysoký vek a choroby, snažia zapôsobiť na mladú generáciu) a aktuálnou spoločenskou situáciou (konfrontácia s hlasistami)“ (s. 495). Perspektívne sa teda zintenzívňuje nevyhnutnosť kriticky posúdiť dve rozličné vydania (časopisecké a knižné) a usúvzťažniť predošlé interpretačné prieniky a teoretické reflexie, ktoré vznikli na ich základe. V komentári I. Taranenková situuje román *Koreň a výhonky* do obdobia, „keď autor, vedomý si limitov svojho prozaického modelu, hľadal nové estetické aj ideové možnosti a témy pre svoju tvorbu. (...) zároveň ešte nie je determinovaný ostrými ideologickými spormi s hlasistami, ktoré poznamenali prózy zo začiatku 20. storočia (...)“ (s. 492). Hoci román má v tomto časovom úseku svoje korene, dochádza tu k istému nesúladu, pretože základom predkladaného výberu nie je dobové časopisecké znenie zo *Slovenských pohľadov* (1895 – 1896), ale zásah poslednej ruky z knižného vydania z roku 1908 v *Sobraných spisoch*,

čiže prepracovaná verzia, ktorú ideologické polemiky s hlasistami mohli podstatne ovplyvniť, ako na to upozornil I. Kusý. Zmienka o vydaní románu *Koreň a výhonky* na báze časopiseckej podoby v roku 1962 nie je zakomponovaná ani do prehľadného kalendária života a diela autora v druhom oddiele knihy. Rok 1984 však prináša poznámku, že „v edícii Ivana Kusého začal vychádzať výber z Vajanského diela, na rozdiel od predchádzajúcej editorskej praxe rešpektujúci časopisecké verzie jeho textov, posledný zväzok vyšiel v roku 1992“ (s. 561). Aktuálny výber voľbou prototextu románu a teda nadväznosťou na rok 1948 pokračuje v jubilujúcej línii vydavateľskej činnosti, avšak dôsledkom absencie detailného textologického výskumu je pretrvávajúci dualistický systém uverejňovania diel S. H. Vajanského. Prináša to aj zjavnú podvojnú v rámci literárnovednej reflexie autorových próz – popri výstupoch priamo sa odvolávajúcich na publikovanú časopiseckú predlohu (P. Mazák) existujú aj „kánonické“ texty vychádzajúce z prvého knižného vydania (A. Matuška, O. Čepan, J. Števček).

Ak I. Kusý vyčítavo poznamenáva, že väčšine posudzovateľov S. H. Vajanského „sa však práve tieto texty (na báze prepracovanej knižnej alternatívy z roku 1908 – pozn. M. K.) stali východiskom pre jeho hodnotenie a nie tie, ktoré v skutočnosti pôsobili na slovenskú spoločnosť minulého (t. j. 19. storočia – pozn. M. K.), nie tie, ktoré rovnali cestu tým, čo prišli po ňom“, zdá sa, že niet zhody ani v otázke dobového pôsobenia tolstojovských a turgenevovských riešení v románe *Koreň a výhonky*. I. Taranenková v sprievodnej štúdii konštatuje, že „v čase vydávania v časopise *Slovenské pohľady* román ostal nepovšimnutý, dobové literárnokritické ohlasy prijali *Koreň a výhonky*, vydané ako štvrtý diel *Sobraných spisov* Svetozára Hurbana Vajanského, priaznivo. Ocenenia sa dočkal dokonca aj v táboch svojich ideových protivníkov, hlasistov“ (s. 577). Z uvedenej výčitky I. Kusého vyplýva, že kľúčovým obdobím rezonovania myšlienok románu by mal byť práve koniec 19. storočia, hoci to v ňom samom vyvoláva pochybnosti: „Avšak priebojnosť ta-

kýchto názorov v časoch, keď boli vyslovené (1908), bola minimálna. Neukazovali nové cesty, hoci priamo nevyslovené ale obsiahnuté v zmysle románu, ani v rokoch 1895 – 1896, keď ho autor písal. “Zdá sa, že nielen formálna, ale produktívna myšlienková výmena o podobe estetickéj koncepcie s autormi ako J. G. Tajovský, L. Nádaši, J. Jesenský, B. S. Timrava či neskôr I. Krasko mohla skôr prebehnúť na báze časopiseckej verzie z deväťdesiatych rokov ako pôsobením knižnej podoby koncom prvej dekády 20. storočia.

I napriek nevyhnutnosti nájsť si „nové estetické aj ideové možnosti a témy pre svoju tvorbu“ (s. 492), I. Taranenkova opakovane prizvukuje, že v románe *Koreň a výhonky* „dochádza iba k miernym modifikáciám Vajanského prozaického modelu“ (s. 578); „napriek zrejmej ambícii autora a jeho pokusu obmeniť niektoré ‚premenné‘ zostáva román *Koreň a výhonky* potvrdením metódy, nie jej prekročením“ (s. 579). Svoj postoj motivuje priemetom schematizovaného hľadiska „svojstva“ a cudzieho do plánu postáv či spôsobom kompozície vytvorenej „sledom dramaticky vypätých, patetických, melodramaticky vyznievajúcich scén“ (s. 579), ktoré predstavujú konštantné príznaky Vajanského metódy. Nereflektuje na zistenia J. Števčeka napr. v *Eseji o slovenskom románe*, ktorý identifikoval v *Koreňoch* a *Výhonkoch* nový spôsob románového stvárňovania, a to epickým zhodnotením pasívneho hrdinu, pričom hovorí priam o zvrate vo Vajanského románovej kompozícii, vybočení zo systému (s. 114 – 115). Výhrady I. Kusého voči prepracovanej knižnej verzii z roku 1908 sa podľa zostavovateľky nedotkli ani kvalít textu, „ani ideového vyznenia (t. j. určite nemožno tvrdiť, že v prvom vydaní je autor esteticky alebo ideovo progresívnejší a neskôr konzervatívnejší), pribudlo však explicitnosti, ‚ozvlášťňovania‘ charakterov a situácií“ (s. 495). Ak by sme sa sústredili len na operatívnu zložku románu, ktorá sa v knižnom vydaní z roku 1908 realizuje vo vzťahu k čitateľovi aj samostatným vyčlenením epilógu, zaregistrujeme aspoň nasledujúcu odlišnosť. Záverečná pasáž poslednej kapitoly druhého oddielu z roku 1962 na báze časopiseckej

verzie znie: „*Podliačilo sa* (v Rohove – pozn. M. K.) *žobráciišie, bez vmachu a blesku. Stará Kladná sa uspokojila, keď jej nevesta položila do rúk zdravého vnuka (...)*“ (s. 120). Porovnajme paralelný úsek textu z najnovšieho vydania podľa knižnej úpravy z roku 1908: „*Podliačiť podliačilo sa ďalej, ale žobrácii, bez rozmachu a blesku. Odvrchu prišla skaza, náprava môže prísť len odspodku. Až strasie a zobudí sa mešťanstvo. Kedy? Nevieme. Ale hľadiac na jeho zadubenosť a nákazu školskú, zdá sa nám, že sedliactvo prebehne ho na dráhe ľudského a národného vývinu. Elena Kladná upokojila sa, vytrhla zo svojej šľachetnej duše zlé pokušenie materinskej žiarlivosti, keď jej nevesta položila na slabé, suché ramienka zdravého vnuka (...)*“ (s. 303). V operatívnej zložke literárnej komunikácie došlo k zásadnej zmene, k spriehľadneniu ideového vyznenia, namiesto románového subjektu sa v texte presadil sám autor, čiže narast explicitnosti spôsobil aj zmenu intenzity ideového plánu. J. Števček po analýze druhej verzie textu kvalifikuje ideovosť ako pretrvávajúci vývinový impulz, I. Kusý na základe časopiseckej verzie ohlasuje nové obdobie vývinu, keďže ideová priebojnosť v skúmanom texte nebola až taká zreteľná.

Články zakomponované do výberu z diela S. H. Vajanského majú podľa zámeru zostavovateľky synekdochicky reprezentovať jeho „reflexie slovenskej kultúry a postavenie národa v nej“ (s. 493). Keďže sa dôraz kladie na širšie kultúrnotvorné gesto tohto klasika, nachádzajú sa tu len „tie články s výlučne literárnou problematikou, ktoré do uvedeného kontextu presahujú“ (s. 493). Nesporným pozitívom je skutočnosť, že súčasťou edície sú aj príspevky, ktoré knižne ešte nevyšli – *Panslavizmus*, *Anarchia ducha* či *Chabé unižovanie*. Kompozičné radeňie statí umožňuje čitateľovi venovať pozornosť aj premenám stanovísk a akcentov myslenia na materiáli vyselektovanom z periódy viac než troch dekád Vajanského publicistickej činnosti. Rozhodná väčšina článkov pochádza z *Národných novín*, hegemoniu naruša Vajanského povestná esej *Slovensko a jeho život literárny*. Jej zaradenie do výberu zodpovedá kritériu kontex-

tového presahu, veď ide nielen o programovú stať obnovených *Slovenských pohľadov*, ale aj návrat k rovnomennej štúdii J. M. Hurbana o charaktere slovenského kultúrneho a literárneho života z roku 1846.

Ak by sme aj v súvislosti s Vajanského kultúrnou publicistikou prijali rozčlenenie na „extenzívnu“ a „defenzívnu“ podľa O. Čepana, vo výbere sú zastúpené oba protipóly. K prvej skupine by sme potom mohli priradiť state *Panslavizmus*, *Literatúra a národ*, *Umenie a národnosť*, *Umenie a vývin*, *Slovenská kultúra*, k jednoznačne defenzívnym patria *Anarchia ducha*, *Zolizmus*, *Vznik súčasného úpadku* či *Chabé unižovanie*. Výberu článkov nedominuje síce literárnokritické hľadisko, no posledné z menovaných sa dotýkajú aj statusu Vajanského-kritika. Na charakteristické črty recenzií a myšlienkovú orientáciu jeho kritických vystúpení upozorňuje I. Taranenkova v záverečnej štúdii v súvislosti s modelom prózy M. Kukučina a dielami E. M. Šoltésovej *Proti prúdu* a *Umierajúce dieťa*. O istej nedôslednosti pri formálnom zostavovaní oddielu *Články* svedčí štvorstranový komentár s vysvetlivkami (s. 524 – 527) k stati *O dnešnom prúde v umení a literatúre*, ktorá by mala predchádzať štúdii *Nálady a výhľady*, avšak jej pramenný text sa vo výbere vôbec nenachádza a názov nefiguruje ani v obsahu. V ňom je ako predposledný radený článok *Zbožňovanie hnusu*, ktorý je síce publikovaný na s. 429 – 431, komentár a vysvetlivky k nemu na s. 546 absentujú.

Časť výberu nazvaná *Z listov* vychádza z dvoch zväzkov *Korešpondencie Svetozára Hurbana Vajanského*, ktoré v rokoch 1967 a 1972 edične pripravil P. Petrus. Prevažujú v nej texty datované do roku 1890 približujúce osobnosť autora ako pisateľa s vyhraneným kritickým nadhľadom, informujúcim a aktívne komunikujúcim navonok najmä s J. Vlčkom, pričom zo strany S. H. Vajanského badať postupné prekonávanie formálneho spoločenského odstupu. Vo vzťahu k mladej generácii v listoch po roku 1890 nechýba priateľsky vyslovená úprimná mienka (I. Kraskovi), ale ani mentorské odporúčanie (M. Rázusovi). Z korešpondencie

J. M. Hurbana S. H. Vajanskému upúta pozornosť komplikovaný vzťah k českému literárnemu prostrediu, západnej dekadentnej literatúre a na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 19. storočia aj opätovne nastolená otázka literárneho jazyka. Klasickým materiálom je list od A. Nádašiho traktujúci problematiku *Letiacich tieňov*. Nechýbajú ani ukážky písomného styku z obdobia Vajanského uväznenia v Banskej Bystrici (manželke I. Hurbanovej) a Vacove (J. Škultétymu) – prvý osvetľuje autorovu aktívnu povahu: „robím, tuším so zďarom, na jednej väčšej práci. Keď nepracujem, čítam Homéra, teraz už Odyseu a odokrývam vždy nové a nové krásy“ (s. 457), druhý účtuje s literárnou dekadenciou a masarykizmom.

Oddiel *Fenomén Vajanský* venovaný literárnovednej recepcii S. H. Vajanského rozliehajúcej sa na časovej osi 1879 – 2006 ilustruje mnohorozmernosť jeho tvorivého naturelu a mnohonásobnosť autoritatívnej autorskej osobnosti. Vzhľadom na časové rozpätie sa zostavovateľka rozhodla „nesústredovať na izolované časti“ (s. 554), ale predostrieť rozmanité aspekty tejto reflexie. V nich možno identifikovať prístup literárnohistorický – J. Vlček, F. Frýdecký, Š. Krčméry, A. Mráz, I. Kusý, S. Šmatlák, P. Petrus, M. Mikulová, stanovisko literárnokritické, hodnotiace – J. Škultéty, V. Šrobár, F. Votruba, B. Pavlů, A. Matuška, J. Noge, C. Kraus, perspektívu komparatistickú – A. Červeňák, literármoteoretickú – O. Čepan, i výrazovú koncepciu štýlu – F. Miko. Zostavovateľka ako znalkyňa diela S. H. Vajanského postrehla omyly definitívnych riešení, keďže „každé zdanlivo posledné slovo k tejto téme vyvolávalo nové otázky“ (s. 554). Preto aj v záverečnej prehľadnej štúdii rekapituluje príznaky Vajanského myslenia a kvality jeho tvorby na základe širšieho nacionalistického kultúrneho modelu, ktorý podľa E. Gellnera chápe ako „sprievodný proces modernizácie spoločnosti, keď sa etabluje centrálna, vysoká národná kultúra a z etnika sa stáva národ“ (s. 566) a Vajanského vnímanie reality vidí v súvislostiach s „mentálnymi schémami slovenského národno-obrodeneckého romantizmu“ (s. 583).

Voči jazykovej redakcii zostaveného výberu možno uviesť snád' len námienu, že popri systémovom tvare s diftongom sa opakovane (napr. s. 494, 520, 557) objavuje aj forma „slavjanofilský“, ktorej výskyt je neopodstatnený vzhľadom na synchronný stav v jazyku.

Ak zostavovateľským zámerom výberu z diela S. H. Vajanského bolo „prispieť k prehodeniu jeho učebnicovo kanonizovaného obrazu iniciátora realizmu“ (s. 491) a poukázať na „spätost' s národnobrodeneckými a romantickými tradíciami“ (s. 491), tieto predsavzatia sa podarilo zrealizovať len čiastočne. Obraz S. H. Vajanského prehodnocujúceho premenné a potvrdzujúceho metódu v románe *Koreň a výhonky* nevystupuje v konfrontácii so staršími výskumnými iniciatívami prenikavo a presvedčivo, hoci zistenia O. Čepana či J. Števéčka patria k integrálnej súčasti východísk I. Taranenkovej.

Milan Kendra

SÝKORA Michal: VIZE ŘÁDU SVĚTA V MODERNÍ PRÓZE. Román a „světový názor“. Příbram : Pistorius & Olšanská, 2008. 216 s.

Monografia *Vize řádu světa v moderní próze* (2008) s podtitulom Román a „světový názor“ je v poradí štvrtou publikáciou Michala Sýkora – vysokoškolského pedagóga, autora dvojdielnej monografie o diele Vladimíra Nabokova a populárnejšie ladenej knihy *Dostojevského buldok. O zvířatech a/v literatuře* (2006). Jeho najnovším príspevkom je súbor esejí, rámcovaných koncepciou „řádu světa“ a lukácsovským pojmom *svetového názoru*, pomocou ktorých sa autor pokúša postihnúť súvislosti medzi textom a dobou jeho vzniku.

Sýkora zaujíma spôsob zmocňovania sa existenciálnej situácie človeka v modernom svete. Pozornosť upriamuje na rozpoznanie etických a morálnych zásad, ktoré jednotliví spisovatelia formou príbehu vyznávajú, preto publikácia prichádza s ambicióznou úlohou: na-

chádzať a pomenúvať schémy, ktorými sú svet a modelové ľudské situácie riadené. Vychádza pritom z predpokladu, že každé umelecké dielo vyjadruje pohľad autora na poriadok sveta – bez ohľadu na to, či je výrazom spisovateľovej snahy tento poriadok rozpoznať a popísať, alebo sú autorove postoje, názory na filozofické či duchovné otázky nevedomým odrazom.

Vlastné teoretické východiská odôvodňuje v široko poňatej úvodnej kapitole, v rámci ktorej aj nanovo definuje a aktualizuje pojmy *svetový názor*, *odraz* – dominantné konštituenty koncepcie G. Lukácsa. Pokiaľ Lukács *svetový názor* vzťahuje predovšetkým k sociálnej skutočnosti, k správnosti spisovateľských postojov k problémom buržoázie (s. 27), Sýkora si uvedomuje, že pre výklad modernej prózy je potrebné tieto termíny rozšíriť o ďalšie otázky a postoje. Spektrum obohacuje o aspekty metafyzické (identifikované najmä v románoch V. Nabokova), filozofické, morálne, etické, ale tiež ekologické (dominantné v prípade Faulknerovho *Medveda*). Textové analýzy, ktoré tvoria podstatnú časť práce však poukazujú na difúznosť jeho záberu, prílišnosť vymedzenia a nevyužitelnosť, resp. aplikovateľnosť na čokoľvek. Preto avizovaná aspirácia „najít smysl literatury prostřednictvím pojmu světový názor“, má len latentnú podobu, rovnako ako úsilie hľadať hranice „mezi komerčností a uměleckostí“, či medzi „uměním a životem“ (záložka knihy).

V literatúre 20. storočia autor vyčleňuje dva hlavné prúdy – modernizmus a postmodernizmus, popri ktorých paralelne existoval realizmus ako dominantný smer. Napriek tomu, že ich koexistenciu sa Sýkora nesnaží exploatovať ako zásadnú zrážku (realistické versus nerealistické, t. j. nemimetické smery), ale vychádzať z odlišného poňatia realizmu a reality samotnej, ich protipostavenie je zreteľné. Pre autorov prístup je signifikantný jednoznačný príklon ku kódu realistickému, na pozadí ktorého sa postmodernistická produkcia javí ako „kdysi radostný duch čistě literární hry proměněný v unavený škleb“ (s. 25). Poplatnosť voči realistickým dielam (a zaznávanie postmodernistické-